

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.03.041>

УДК 330.3:338.4

JEL: O17; L81–86

М.І. МЕЛЬНИК, д-р екон. наук, проф.,
завідувачка відділу просторового розвитку,
ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»,
вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна,
e-mail: mar.melnyk@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8869-8666>

Н.Р. СИНЮРА-РОСТУН, канд. екон. наук,
н. с. відділу просторового розвитку,
ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»,
вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна,
e-mail: s-rnadia@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1137-9370>

ПОТЕНЦІАЛ СЕКТОРУ КОМЕРЦІЙНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДДАЧІ

Розкрито рівень і секторальні відмінності мінізації сфери послуг на національному рівні. Здійснено ґрунтовне аналітичне дослідження структурно-динамічних особливостей розвитку видів економічної діяльності в секторі комерційних послуг на національному рівні. Виокремлено види послуг, що мають потенційно високу додану вартість і стратегічну конкурентоспроможність для економіки України.

Ключові слова: сфера послуг; види економічної діяльності; валова додана вартість; конкурентоспроможність.

У сучасних умовах суспільного розвитку сфера послуг набуває динамічного розвитку і стає одним з впливових чинників підвищення конкурентоспроможності, соціально-економічного зростання та покращення якості життя й добробуту населення. Розширення сектору послуг у світовому і національному масштабах пояснюється процесами лібералізації, інтеграції та глобалізації світової економіки, дематеріалізацією виробництва, інтелектуалізацією праці, інформатизацією суспільних і виробничих відносин, зміною потреб суб'єктів економіки і населення щодо споживання та просування товарів,

Ц и т у в а н н я: Мельник М.І., Синюра-Ростун Н.Р. Потенціал сектору комерційних послуг України в контексті соціально-економічної віддачі. *Економіка України*. 2021. № 3. С. 41—60. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.03.041>

робіт і послуг, зокрема логістичних, ділових, посередницьких, освітніх, туристичних, медичних, соціальних тощо.

Сфера послуг також успішно обслуговує потреби базових видів економічної діяльності, тобто реального сектору економіки. За останні роки в Україні динамічно розвиваються ринки інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) та послуг, а також фінансових, страхових, банківських, транспортно-логістичних, ділових і туристичних послуг тощо. Архітектура, дизайн і проектування, задіяні в будівельному бізнесі та девелоперських проєктах, забезпечують ринок реклами, інформаційно-комунікаційних та медіа-технологій. Нині сектор комерційних послуг тісно пов'язаний з розвитком креативних індустрій у містах і регіонах України, де створюються творчі кластери, реалізуються спеціальні артпроєкти в актуальних видах мистецтва і традиційній художній культурі, формуються нові інституції, такі як агенції креативних індустрій, творчі резиденції, що надають широкий спектр комерційних послуг. Найбільш успішними в економічному плані є сектори реклами, теле- і радіомовлення, дизайну і архітектурного проектування, інформаційних технологій. Послуги у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, програмного забезпечення, електронної торгівлі, які в останні роки динамічно розвиваються в Україні, можуть відіграти роль «локомотива розвитку» для всієї національної економіки, забезпечити міцні конкурентні переваги на світових ринках.

Сьогодні потенціал сектору комерційних послуг недостатньо повно використовується в забезпеченні соціально-економічного зростання України, адже значна їх частина перебуває в тіні. Тому держава недоотримує як соціальний ефект (внесок у створення суспільного блага) — у вигляді інклюзивної зайнятості, так і економічний — ефективність діяльності суб'єктів господарювання, продуктивність праці, бюджетна (рівень тінізації, частка сплачених податків) та інвестиційна ефективність, оборот сектору у валовому регіональному продукті, рівень інноваційної активності та впровадження інноваційних технологій, зростання потенціалу (масштабності) та розширення ринків збуту в секторі комерційних послуг тощо.

Отже, **мета статті** — виявити види економічної діяльності в секторі комерційних послуг, які мають зростаючу економічну та соціальну віддачу і стратегічну конкурентоспроможність, тобто принесуть максимальний соціально-економічний ефект для розвитку держави в майбутньому.

Зростаюча роль сфери послуг у розвитку сучасної економіки дістає своє підтвердження в працях зарубіжних учених, таких як: Дж. Гелбрейт, П. Друкер, М. Кастельс, У. Ростоу, А. Тоффлер та інші. Значний внесок у дослідження даної проблеми зробили такі вітчизняні вчені, як: В. Апопій, Н. Даниленко, В. Геєць [1], Б. Данилишин [2], Я. Остафійчук, В. Куценко [3], Е. Лібанова [4], В. Зайцев та інші. Разом з тим різні аспекти тінізації економіки та сфери послуг досліджували ряд закордонних учених: Б. Келмансон, К. Кірабаєва, Л. Медіна, Б. Мірчева та Й. Веісс [5], Ф. Шнайдер, М. Хасан [6], Р. Гусманн, Г. Перрі, С. Вільямс; дану проблематику вивчали такі вітчизняні вчені, як: Р. Августин [7], В. Васенко [8], В. Захарченко [9], В. Предборський [10], Ю. Пічугіна [11] та інші.

Паралельно з динамічним розвитком науки та інформаційних технологій, глобалізацією ринків і загостренням конкуренції на них, перенасичен-

ням ринку товарами свій потенціал у структурі національної економіки нарощує сфера послуг. Вона характеризується зростанням доходів і рівня життя населення, потреби й запити якого постійно видозмінюються, а споживчий попит спрямовується на послуги, відтак, частка цієї сфери у ВВП держав перевищує 50%, отже, відповідно, збільшується і зайнятість. Потенціал сектору комерційних послуг (у тому числі видів економічної діяльності, які формують галузь комерційних послуг) у забезпеченні соціально-економічного зростання регіонів України розглядається нами як сукупність економічних, інституційних, людських, інфраструктурних тощо ресурсів, які дають можливість продукувати якісні послуги і забезпечувати ефективне використання доданої вартості через внесок у створення суспільного блага, забезпечення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, інвестиційної привабливості, бюджетної ефективності, інноваційної активності та впровадження інноваційних технологій, зростання потенціалу (масштабності) та розширення ринків збуту певного сектору комерційних послуг у напрямі формування стратегічної конкурентоспроможності.

Сфера послуг має свої особливості, що зумовлює специфіку її формування та функціонування: послуги не накопичуються (за винятком окремих видів), не транспортуються, не існують окремо від виробника, споживаються в моменті та місці їх надання [12]; збільшення обсягу реалізації послуг відбувається через зростання попиту на них.

Аналіз базується на основних видах послуг, які визначено згідно з секціями, встановленими у класифікаторі видів економічної діяльності (КВЕД-2010)¹. Сьогодні сфера послуг в Україні розвивається динамічно, однак нерівномірно, усередині спостерігаються диспропорції за видами послуг та обсягами їх реалізації, за кількістю зайнятих, питомою часткою послуг у структурі валової доданої вартості (ВДВ) тощо. Загалом в Україні виявляється неоднозначна тенденція в розвитку сфери послуг. Так, за абсолютними показниками обсяг реалізованих послуг за період 2013—2018 рр. зріс більш як у два рази (з 357,1 млрд грн у 2013 р. до 773,1 млрд грн у 2018 р.), а темп зростання обсягу реалізованих послуг за відповідний період становив 199,1%, що в цілому відповідає загальносвітовій тенденції. Проте, з огляду на індекс інфляції за відповідний період (252,1%²), реальний темп падіння дорівнював 85,9% (на фоні темпів спаду за цей період у промисловості — 91,3%, а в економіці загалом — 90,7%), тобто наявні тенденції не є характерними для постіндустріального типу розвитку економіки. Проте, навіть з урахуванням такої інфляції, високу інтенсивність розвитку на фоні зниження зайнятості продемонстрували сфера тимчасового розміщення й організації харчування (184,2%) і транспортні послуги (102,7%), при цьому спадна динаміка була менш інтенсивною, ніж у промисловості (76,5%) та економіці в цілому (80,2%) (рис. 1).

У 2018 р. у сфері послуг, хоча й відбулися незначні структурні зміни за видами економічної діяльності, найбільша питома вага в загальному обсязі

¹ Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html (дата звернення: 01.12.2020).

² Калькулятор інфляції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/dw_infl_uk/calc_p1d.asp?ter=0000000000&month=12&year=2018&year_b=2013&month_b=&tov=1&kat=4&Submit.x=48&Submit.y=17 (дата звернення: 11.11.2020).

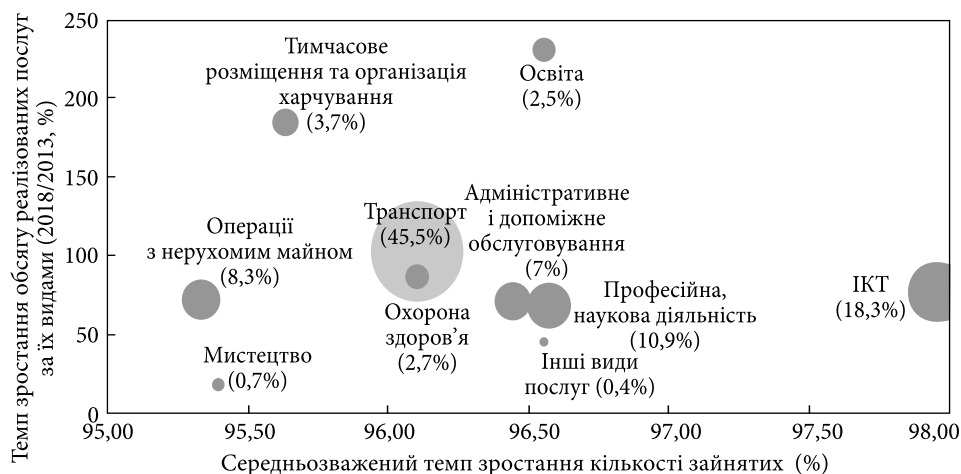

Рис. 1. Зміна ролі окремих видів послуг в економіці України за період 2013—2018 рр. (розмір «кульки» — частка реалізованих послуг в економіці України у 2018 р.)
Джерело: побудовано авторами за: Регіони України : стат. зб. 2013 рік. — Ч. I. — С. 70—72 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Регіони України : стат. зб. 2019 рік. — Ч. I. — С. 61—67 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf; Діяльність підприємств сфери послуг : стат. бюлетень. — К., 2014. — С. 13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Обсяг реалізованих послуг за регіонами за видами економічної діяльності (2018) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2020).

реалізованих послуг, як і раніше, припадала на послуги транспорту — 45,5% (до речі, порівняно з 2013 р. їх частка збільшилася на 7,3 процентного пункту). Протягом останніх років другими за значущістю в загальному обсязі послуг залишалися послуги інформації та телекомунікації — 18,3%, однак порівняно з 2013 р. їх частка зменшилася на 2,1 процентного пункту. У 2018 р. частка послуг з професійної, наукової та технічної діяльності в загальному обсязі реалізованих послуг становила 10,9%, зменшившись порівняно з 2013 р на 2,9 процентного пункту.

Найбільш динамічно розвивався сектор освіти, що мав найвищий темп зростання обсягу реалізованих послуг і один з найвищих темпів зростання кількості зайнятих, водночас за масштабністю (обсягом) реалізованих послуг його частка залишається незначною. Такий динамічний розвиток зумовлений реформуванням освітнього сектору, що супроводжується зміною підходів до фінансування, оновленням матеріально-технічного забезпечення (підвищення темпу зростання частки капітальних інвестицій), високими перспективами виходу на міжнародний ринок освітніх послуг (темп зростання прямих іноземних інвестицій в освіті є найвищим, а кількість іноземних студентів, що навчаються в українських ВНЗ, зросла в 1,6 разу — з 38,2 тис. у 2010/11 навчальному році до 60 тис. у 2019/20³; до світового рейтингу вищих навчальних закладів World University Rankings 2020 увійшло шість україн-

³ Вища освіта України у 2019 р. : стат. інформація. — К. : Державна служба статистики, 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.10.2020).

ських ВНЗ⁴, а до World University Rankings 2021 р. — вже дев'ять⁵, з яких два посіли місця у шостій сотні: Національний університет «Львівська політехніка» і Сумський державний університет). У цілому це вказує на формування ринку освітніх послуг в Україні, розвиток недержавних освітніх закладів, розширення різноманітних освітніх платформ на комерційній основі, надання державними ВНЗ додаткових платних освітніх послуг, застосування, впровадження інформаційних та інноваційних освітніх технологій. В умовах дефіциту фінансових ресурсів вищі навчальні заклади України використовують можливість залучення грантових коштів ЄС як інструмент фінансової підтримки інновацій на ринку освітніх послуг і розвитку навчального закладу, посилення його конкурентоспроможності на ринку (Модуль Жан Моне в рамках грантової програми ЄС «Еразмус+»⁶).

Разом з тим зазначимо вражаюче слабкий взаємозв'язок між високими кількісними показниками масштабів освітньої діяльності в Україні та низькими значеннями її ВВП на душу населення, який у 2018 р. був у рази меншим, ніж у розвинутих країнах світу. Однією з основних причин такого становища, на думку експертів, є низька якість освітніх послуг, які надають українські заклади освіти, про що, зокрема, свідчать дані Всесвітнього опитування, проведеного американським Інститутом Геллапа. Згідно з даними цього опитування, в Україні лише 49% задоволені якістю освіти, водночас у Фінляндії цей показник дорівнює 81%, Канаді — 73%, США — 68%, Німеччині та Франції — по 66%, Сполученому Королівстві — 65% і Польщі — 59% [13].

Нарощує свій потенціал і сфера ІКТ, на яку припадає п'ята частина (18,3%) у структурі реалізованих послуг з найнижчими втратами зайнятості. Розвиток цієї сфери має високі перспективи економічної та соціальної віддачі й стратегічної конкурентоспроможності, які дедалі зростають. Протягом відносно короткого проміжку часу інформаційні технології з другорядної галузі перетворилися на один з основних рушіїв національної економіки, ставши катализатором для глибоких структурних змін і трансформацій в інших індустріях. У сучасних умовах розвиток інформаційних технологій, розширюючи своє охоплення сфер діяльності, прямо чи опосередковано впливає на функціонування більшості державних і громадських інституцій, процес формування середовища для ефективного розвитку виробництва, надання послуг, а також на розвиток і продуктивну реалізацію соціально-економічного потенціалу регіонів і країни в цілому. Саме на інтелектуальних ресурсах, наукомістких та інформаційних технологіях, якісно новому інноваційно технологічному рівні всіх секторів базується сучасна економіка.

Інформаційні технології та креативна індустрія, як показали численні дослідження, є одними з найпрогресивніших у контексті зростаючої економічної та соціальної віддачі, масштабування ефективності, досягнення стра-

⁴ World University Rankings 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/55/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (дата звернення: 11.11.2020).

⁵ World University Rankings 2021 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (дата звернення: 11.11.2020).

⁶ Про програму — Національний Еразмус+ офіс в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : erasmusplus.org.ua (дата звернення: 19.12.2020).

тегічної конкурентоспроможності регіональних і національної економіки. Адже вони здатні заохочувати технологічні інновації, інвестувати в людський капітал, мобілізувати таланти і навички значної кількості креативних людей. Розвиток послуг у сфері інформаційних технологій та креативних індустрій виконує вагомую соціальну роль, а саме забезпечення продуктивної зайнятості, гідного рівня оплати праці, різноманітних соціальних проектів самоорганізації та розвитку громад. ІТ-сектор як найрозвинутіший та найбільший за обсягом сегмент інноваційної економіки в Україні, один з найдинамічніших експортних напрямів, який є висококонкурентним на світовій арені, залишається ключовим фактором економічного зростання країни в найближчій перспективі [14].

Протягом останніх 12 років відбувалося практично безперервне зростання загального обсягу експорту послуг ІТ-сектору (щорічний приріст становив 28,9%). Послуги українських сервісних ІТ-компаній — один з головних напрямів національного експорту (друге місце у 2018 р.). Основними конкурентними перевагами України на міжнародному ринку є достатньо велика чисельність і високий рівень кваліфікації спеціалістів за одного з найнижчих рівнів оплати праці у світі. До міжнародного рейтингу *The Best of The Global Outsourcing 100* міжнародної асоціації IAOP, який базується на результатах усієї історії компаній з 2009 р., потрапило 17 українських ІТ-компаній. Також Україна увійшла до складу 10 найпривабливіших європейських країн для аутсорсингу (восьма позиція) та зайняла 24-те місце серед 55 країн світу в міжнародному рейтингу *Global Services Location Index 2018* американської консалтингової компанії⁷.

Розвиток ІТ-сфери має не лише позитивні економічні ефекти для країни (у 2018 р. внесок ІКТ сягнув 4% ВВП України порівняно з 0,8% у 2012 р.), але й виконує вагомую соціальну роль у контексті продуктивної зайнятості, гідного рівня оплати праці, різноманітних соціальних проектів розвитку громад тощо. Соціальна роль ІТ щодо продуктивної зайнятості проявляється в забезпеченні високого рівня зростання чисельності зайнятих в українському ІТ-секторі, яке протягом 2010—2018 рр. становило в середньому 21%. Так, на початок 2019 р. в Україні налічувалося більш як 4000 активних ІТ-компаній з чисельністю близько 160 тис. співробітників⁸.

У цьому контексті варто зазначити, що в ІТ-секторі зайнято не тільки вузькоспеціалізовані технічні фахівці або програмісти. Згідно з проведеним галузевим опитуванням, понад чверть співробітників компаній — нетехнічні працівники. На ІТ-ринку знаходять роботу представники таких сфер, як дизайн, фінанси, управління персоналом тощо. Крім того, ІТ-компанії залучають додатковий персонал з обслуговування, наймаючи здебільшого зовнішніх постачальників послуг з прибирання, охорони тощо. У вимірі цілей інклюзивного розвитку соціальна роль ІТ-сектору зростає в плані гідного рівня оплати праці та підвищення суми надходжень до державного бюджету

⁷ *The Widening Impact of Automation / 2017 A.T. Kearney Global Service Location Index* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://enterprise.press/wp-content/uploads/2017/09/ATK-2017-GLSI-The-Widening-Impact-of-Automation.pdf>

⁸ DOU: Спільнота програмістів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dou.ua> (дата звернення: 01.08.2020).

ту. Так, у 2018 р. середньомісячна заробітна плата в ІТ-секторі становила 1650 дол. (або 10 дол. на год.), що є майже в 3,7 разу вищим за середній рівень оплати праці в промисловості України і в 5,5 разу — за середній рівень оплати праці в Україні в цілому⁹. Розмір надходжень до державного бюджету на одного працюючого в ІТ-секторі у 2014—2018 рр. був значно вищим, ніж у середньому по країні, а загальна сума податкових платежів, сплачених ІТ-компаніями у цей період, у середньому зростала на 26,5% щороку. Розмір надходжень податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), сплаченого у 2017 р. працівниками ІТ-сектору, в 3,7 разу перевищував середній рівень по країні. Зважаючи на те, що тут широко застосовується модель співпраці зі спеціалістами ФОП, розмір єдиного податку, сплачений у цьому ж році одним активним підприємцем, у 3,4 разу перевищував середній розмір ПДФО на одного працюючого [14].

При аналізі функціонування сфери послуг важливим є показник ВДВ, який демонструє здатність сфери послуг створювати нову вартість, і саме в такому обсязі, який може бути придбаний споживачами послуг. У сфері послуг рівень проміжного споживання є невисоким, тому ВДВ показує результативність її діяльності [15]. Частка сфери послуг у структурі ВДВ України за період 2013—2018 рр. знизилася з 64,5 до 60,5%. Така тенденція частково зумовлена тим, що більш прибуткові сектори промислового виробництва включено до міжнародних ланцюгів доданої вартості, а кризові тенденції в економіці країни супроводжувалися значною тінізацією економіки, зниженням купівельної спроможності населення, збитковістю малих і середніх підприємств, більшість з яких традиційно займаються наданням послуг. Водночас Україні потрібно нарощувати потенціал послуг у ВДВ для досягнення середньосвітового значення на 7 процентних пунктів, середньоевропейського — на 11,8, країн з розвинутою економікою — на 15,5 процентного пункту (рис. 2).

Структура сектору послуг у ВДВ України має свої особливості: зокрема, найвищі частки серед видів економічної діяльності традиційно мають оптова та роздрібна торгівля (15,6%), транспорт (7,5%), операції з нерухомим майном (6,8%), тобто ті сектори, які не вимагають значних інвестицій або орієнтовані на швидку віддачу. Частка технологічних видів послуг, зокрема ІКТ, у 2018 р. становила 4,6% (приріст — 0,9 процентного пункту), а сектору професійної, наукової та технічної діяльності — 3,8% (приріст — 0,2 процентного пункту). Зростає у ВДВ і частка послуг з державного управління та оборони (на 1,6 процентного пункту) та інших видів послуг (на 4,1 процентного пункту), що обумовлено в тому числі переорієнтацією економіки і вимогами часу. При цьому найбільшого скорочення зазнали сектори освіти (на 0,9 процентного пункту) та охорони здоров'я (на 1,3 процентного пункту), які мають найвищу частку державного фінансування і перебувають у стані реформування.

Прогресивні тенденції розвитку сфери послуг у високотехнологічних країнах демонструють стрімке нарощення питомої ваги інформаційних, телекомунікаційних та освітніх послуг, а також послуг з охорони здоров'я, ліцензійних і послуг у галузях мистецтва, спорту, розваг і відпочинку [16].

⁹ Там само.

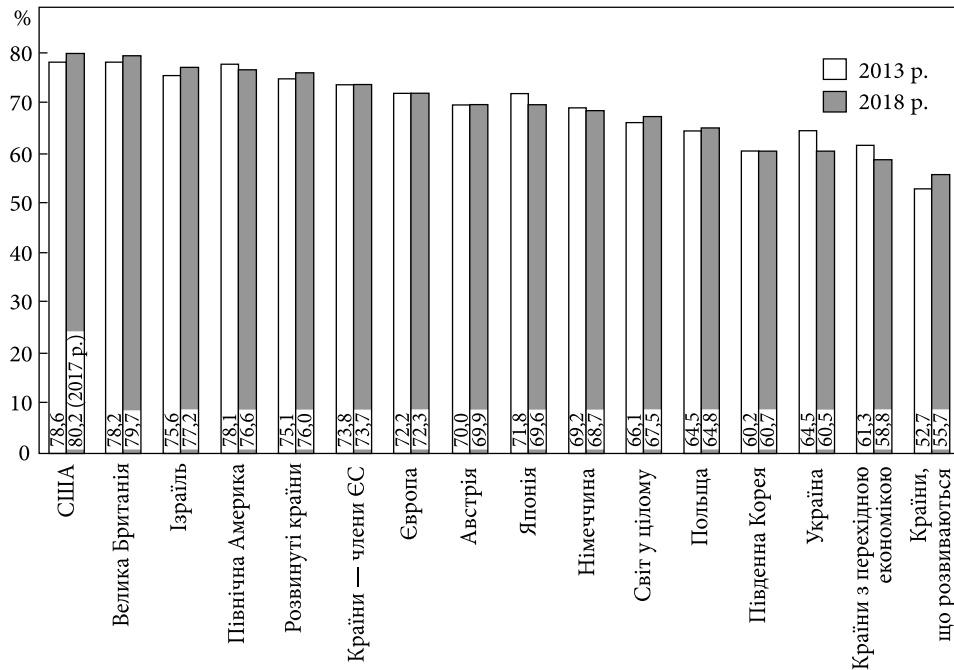

Рис. 2. Частка послуг у загальному обсязі валової доданої вартості окремих країн і регіонів світу (%)

Джерело: побудовано авторами за: Value added by activity / OECD [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://data.oecd.org/natincome/value-added-by-activity.htm>; Gross domestic product: GDP by type of expenditure, VA by kind of economic activity, total and shares, annual [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=95> (дата звернення: 18.10.2020).

Аналіз середньозважених темпів зростання ВДВ сектору послуг за період 2013—2018 рр. вказує на високий потенціал зростаючої віддачі (у контексті приросту ВДВ) саме ІКТ — 123,4%, що є закономірним явищем, зважаючи на їх постійне й глибоке проникнення в усі сфери соціально-економічних відносин (рис. 3).

Важливо також оцінити потенціал сектору комерційних послуг у забезпеченні соціально-економічного зростання регіонів України в контексті зайнятості. Рівень зайнятості у секторі послуг свідчить про його високу порівняно з іншими сферами економіки потенційну спроможність створювати нові робочі місця. Більшість галузей сфери послуг не потребує на свій розвиток великих фінансових ресурсів і має відносно швидкий строк окупності, відтак, і нові робочі місця тут також створювати досить легко [15]. Структурні зрушення на ринку праці зумовлено трансформацією суспільних і економічних відносин у сучасному глобалізованому світі. Глобальний тренд на деіндустріалізацію чітко демонструє зміщення кількості зайнятих із промисловості та сільського господарства у сферу послуг. В Україні частка зайнятих у сфері послуг перевищує 60% (2013 р. — 62,06%, 2018 р. — 63,15%¹⁰), що

¹⁰ Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Employment by activities and status / OECD [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=ALFS_

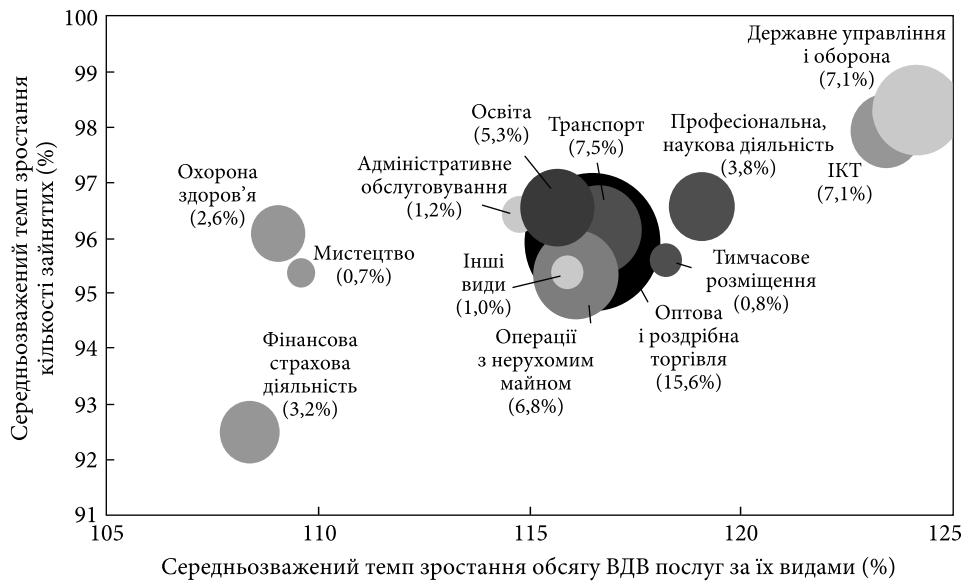

Рис. 3. Потенціал сфери послуг в економіці України у 2013—2018 рр. (розмір «кульки» — частка ВДВ певного виду послуг у загальній структурі ВДВ у 2018 р.)

Джерело: побудовано авторами за: Регіони України : стат. зб. 2013 р. — Ч. I. — С. 70—72 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Регіони України : стат. зб. 2019. — Ч. I. — С. 61—67 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf; Валовий регіональний продукт у 2018 р. : стат. зб. — К., 2020. — С. 131 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Валовий регіональний продукт у 2017 р. : стат. зб. — К., 2019. — С. 109 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2020).

в цілому відповідає світовим тенденціям, однак залишається значно меншою, ніж у країнах з розвинутою сервісною економікою.

Перехід до постіндустріального суспільства супроводжується розширенням і диференціацією послуг, що дістають відображення в «софтизації» — процесі, який характеризує зростання ролі послуг у суспільному виробництві. Цей процес давно розпочався в країнах з розвинутою ринковою економікою, де частка зайнятих у сфері послуг сягає 70—75% (Велика Британія, США), тобто є на 15—20% більшою, ніж 20 років тому. Причому така значна частка послуг у структурі зайнятості відповідає високому показнику ВВП на одну особу, тобто свідчить про високий рівень економічного розвитку країни [17]. У всіх країнах економічне зростання супроводжувалося переміщенням працівників із сільського господарства у сферу послуг¹¹. Україна має всі передумови економічного, інституційного та соціально-демографічного характеру для нарощення потенціалу сектору послуг у суспільно-економічному розвитку.

Крім загальної частки зайнятих у сфері послуг важливе значення має розподіл кількості зайнятих за її секторами, особливо тими, які здатні ство-

¹¹ Світові тренди деіндустріалізації: причини та наслідки для нерозвинених країн / Київський міжнародний економічний форум. — 2018. — 18 черв. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://forumkyiv.org/uk/analytics/svitovi-trendi-deindustrializaciyi-prichinita-naslidki-dlya-nerozvinenih-krayin> (дата звернення: 11.12.2020).

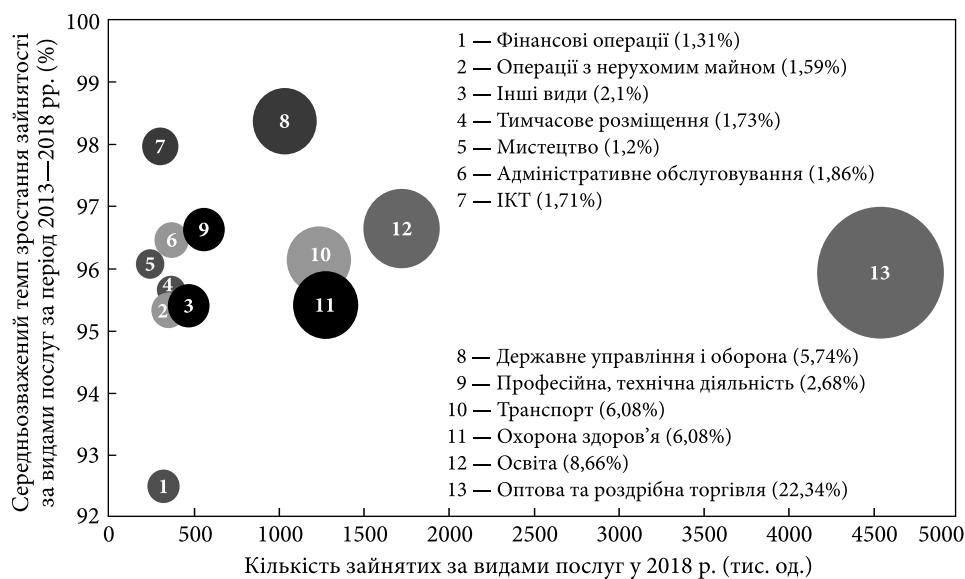

Рис. 4. Зайнятість у секторах сфери послуг України (розмір «кульки» — частка у секторах сфери послуг у 2018 р.)

Джерело тут і рис. 5: побудовано авторами за: Регіони України : стат. зб. 2013 р. — Ч. I. — С. 70—72 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Регіони України : стат. зб. 2019 р. — Ч. I. — С. 61—67 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf

рювати додану вартість і потребують кваліфікованих працівників. У 2018 р. в Україні найвищою традиційно залишалася зайнятість у сферах оптової та роздрібною торгівлі — 22,34%, освіти — 8,66%, охорони здоров'я і транспорту — по 6,08%, державного управління та оборони — 5,74%, професійної, наукової та технічної діяльності — 2,68%; на решту видів послуг припадало менш як 2% (рис. 4).

У 2018 р. відбулося незначне порівняно з 2013 р. зростання частки зайнятих у сфері державного управління та оборони — на 0,7%, що є цілком закономірним для держави, яка перебуває в стані війни; у сферах освіти — на 0,4%, інформації та телекомунікації — на 0,2%; у таких же секторах, як фінансова і страхова діяльність, охорона здоров'я спостерігалось певне скорочення частки зайнятих — відповідно, на 0,3 і 0,1% (рис. 5). Зменшення частки зайнятих у секторі охорони здоров'я пов'язане з його реформуванням та міграцією медичних працівників на роботу за кордон. Така тенденція є негативною і несе глибокі соціальні ризики для держави. Водночас світовим трендом серед економічно розвинутих держав є збільшення кількості зайнятих у секторі охорони здоров'я, важливість якого зростатиме, зважаючи на несприятливі глобальні катаклізми, епідемії, загрози яких у майбутньому лише посилюватимуться. Наприклад, частка зайнятих у секторі охорони здоров'я від загальної кількості зайнятих у сфері послуг Німеччини у 2018 р. становила 19%, Японії — 18,4%, Великої Британії — 17,4%, Ізраїлю — 13,2%, України — 6,1% тощо¹².

¹² Employment by activities and status / OECD [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=ALFS_EMP (дата звернення: 17.10.2020).

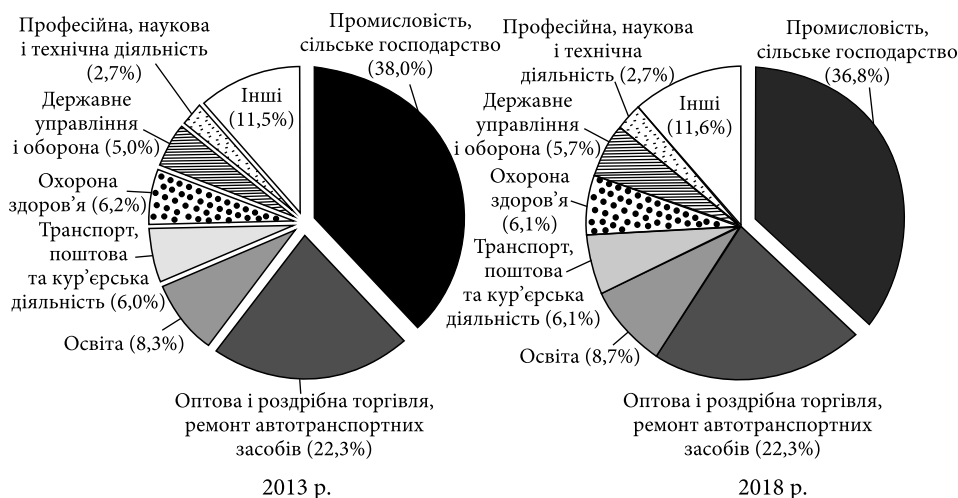

Рис. 5. Структура зайнятості у сфері послуг в Україні у 2013 і 2018 рр. (%)

В Україні скорочення частки зайнятих у фінансовому секторі зумовлене суттєвим зменшенням кількості банків. Так, якщо у 2013 р. їх було 180, то у 2018 р. залишилося лише 77¹³. Причинами визнання банків неплатоспроможними стали: втрата ними фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності; порушення законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; недостатній рівень капіталізації та неспроможність акціонерів забезпечити належний рівень фінансової підтримки [18]. У розвинутих країнах частка зайнятих у фінансовому секторі у 2018 р. становила не менш як 4% (у Німеччині — 4,1%, Японії та Польщі — по 4,2%, Ізраїлі — 4,3%, Австрії — 4,5%, Великій Британії — 5,4%, Україні — 1,3%)¹⁴.

Структура зайнятості за секторами сфери послуг України є характерною для країн з перехідною економікою. У державах з розвинутою сферою послуг зростає частка зайнятих у секторах з високою доданою вартістю — ІКТ, фінансових послуг, охорони здоров'я, адміністративного та допоміжного обслуговування, наукової та професійної діяльності тощо. Наприклад, у 2018 р. частка зайнятих у секторі ІКТ в Ізраїлі становила 6,6% від усіх зайнятих у сфері послуг, Японії — 4,8%, Великій Британії та Німеччині — по 4,4%, а в Україні — лише 1,7%. Значною є різниця і в кількості зайнятих у секторі тимчасового розміщення та організації харчування: в Україні — 1,7%, тоді як у Австрії — 8,4%, Японії — 8,3%, Великій Британії — 7%, Ізраїлі — 5,3%, Німеччині — 5%, Польщі — 4,1% (станом на 2018 р.)¹⁵ Набагато меншою є кількість зайнятих у секторі професійної, наукової та технічної діяльності. Так, якщо в Україні частка зайнятих складала лише 2,7%, то в Німеччині — 6,9%, Ізраїлі — 7,2%, Великій Британії — 8%, Австрії —

¹³ Кількість комерційних банків в Україні (2008—2021) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/> (дата звернення: 11.01.2021).

¹⁴ Employment by activities and status / OECD [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=ALFS_EMP (дата звернення: 19.10.2020).

¹⁵ Там само (дата звернення: 14.10.2020).

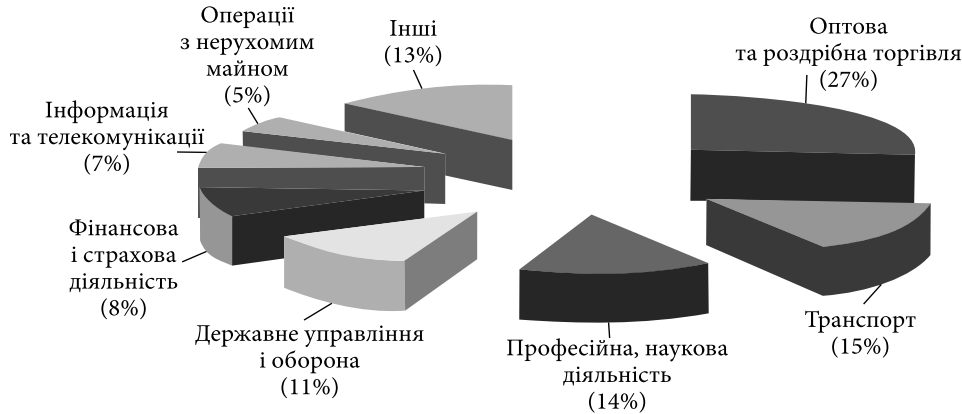

Рис. 6. Структура податкових надходжень за секторами сфери послуг України у 2019 р.
Джерело: побудовано авторами за: Структура податкових надходжень за галузями економіки за 2019 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://rating.zone/wp-content/uploads/2020/02/struktura-podatkovykh-nadkhodzhen-za-haluziamy-ekonomiky-za-2019-r.pdf>

8,5%¹⁶. Як бачимо, структури зайнятості в секторах сфери послуг в Україні та розвинутих державах суттєво різняться, відтак, Україна має можливість для нарощування потенціалу там, де є потенціал продукувати високу додану вартість.

У цілому за період 2013—2018 рр. тенденція зростання кількості зайнятих у сфері послуг сповільнилась, а середньозважений темп збільшення кількості зайнятих знизився до 81,59%, на фоні загальної спадної (80,18%) динаміки зайнятості в Україні. Така ситуація частково зумовлена негативними процесами в економіці, спричиненими суспільно-політичною нестабільністю та військовими діями, що посилюються міграцією робочої сили, особливо молоді, за кордон та значною часткою тінізації на ринку праці у сфері послуг. Там на фоні негативних показників зайнятості спостерігається позитивна тенденція зростання частки прибуткових підприємств: якщо у 2013 р. таких було 62%, то у 2018 р. — 69%. Найвищою частка прибуткових підприємств була в секторах торгівлі (76,9%), транспорту (73,6%), тимчасового розміщення та організації харчування (71,1%), інших видах послуг (71,1%) тощо. У всіх секторах відбувається певне прискорення темпів зростання частки прибуткових підприємств, що може вказувати на налагодження бізнес-процесів, поступовий вихід підприємств з тіні та зменшення зовнішніх деструктивних впливів.

До показників, які характеризують бюджетну, а саме податкову, віддачу в контексті перерозподілу суспільного ресурсу, зокрема фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій, належать обсяг і рівень сплачених податків. Це також є одним з індикаторів ефективності функціонування сфери послуг у розрізі її секторів. У 2019 р. підприємства сфери послуг сплатили податків на загальну суму понад 455 млрд грн, або 51% від суми сплачених податків усіма підприємствами в економіці України. Найвищими суми були в торгівлі — 13,72%, на транспорті — 7,56%, у

¹⁶ Там само.

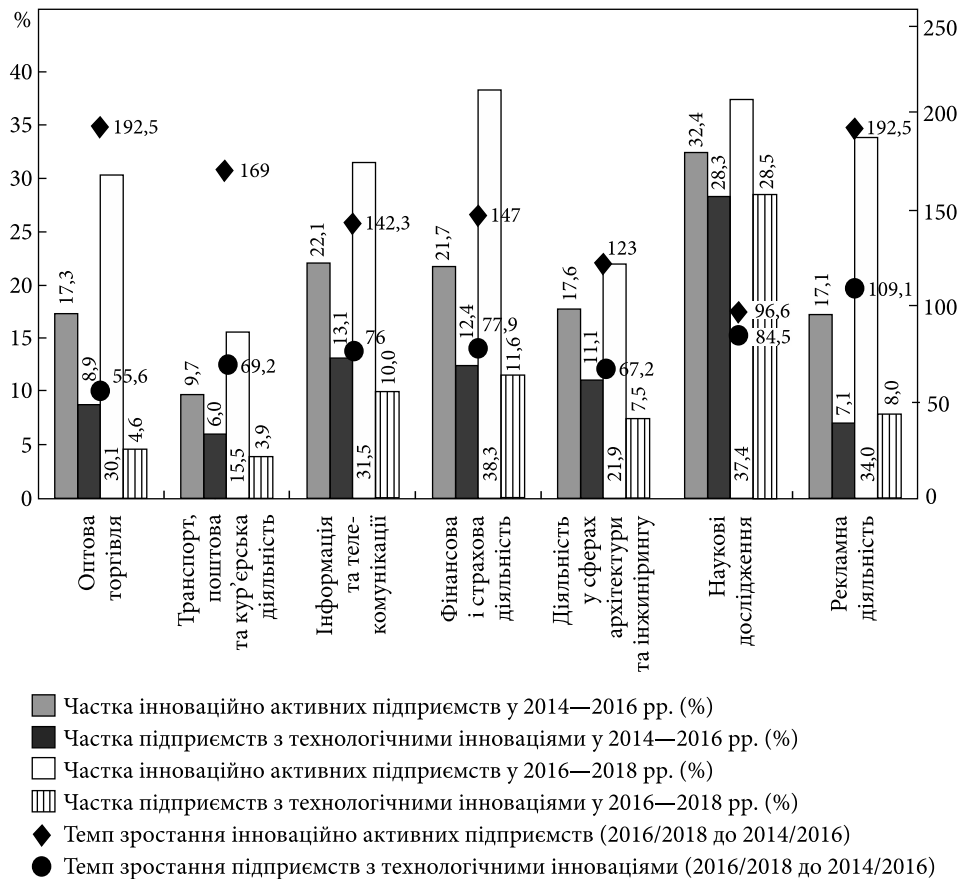

Рис. 7. Інноваційна активність підприємств сфери послуг в Україні

Джерело: побудовано авторами за: Наукова та інноваційна діяльність України 2018 р. : стат. зб. — К., 2018. — С. 83—84 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_nauka_2018.pdf

професійній та науковій діяльності — 7,12% (рис. 6). Узагалі торгівля є лідером за часткою сплаченого податку на прибуток (19,3%), єдиного податку (19,7%), бюджетного відшкодування ПДВ (28,2%), ПДВ з вироблених в Україні товарів (18,9%).

Індикатори інноваційної активності та впровадження інноваційних технологій у певному секторі комерційних послуг говорять про його можливості збільшувати економічну і соціальну віддачу в майбутньому. Адже інноваційний процес здатний на таку віддачу, ефективність якої набагато перевершує стандартні підходи і прийоми, сприяє скороченню потреб у більш дорогих факторах виробництва і, відповідно, знижує граничні витрати. Використання нововведень у діяльності підприємств, у тому числі процесних, управлінських, маркетингових, є одним з показників їх інноваційності, що створює потенціал для продукування більш конкурентоспроможного товару або послуги для виходу на регіональні та міжнародні ринки. У сфері послуг частка інноваційно активних підприємств у 2016—2018 рр. становила 26,8%, демонструючи зростання на 10% порівняно з 2014—2016 рр. (рис. 7).

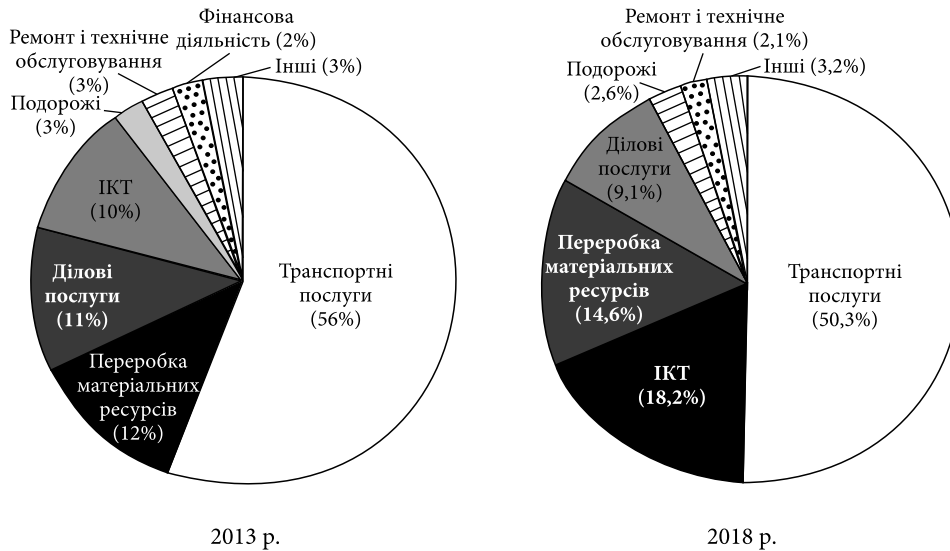

Рис. 8. Структура експорту послуг в Україні у 2013 і 2018 рр.

Джерело: побудовано авторами за: Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами (уточнені дані) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm (дата звернення: 12.10.2020).

Невисока частка в Україні інноваційно активних підприємств зумовлена тим, що свій інноваційний розвиток вони фінансують здебільшого за власний кошт (самофінансування) і меншою мірою (через високі процентні ставки) за рахунок кредитів банків; частка ж коштів вітчизняних та іноземних інвесторів є вкрай низькою [19]. У 2016 р. витрати на інновації в основному здійснювалися за рахунок власних коштів (89,5% загального обсягу фінансування), коштів іноземних інвесторів (3,1%) та інших джерел (2,9%)¹⁷.

Інноваційна активність підприємств забезпечує формування їх експортного потенціалу, крім того, обсяг експорту послуг відображає здатність національних секторів даної сфери конкурувати на міжнародних ринках. У 2013 р. у структурі експорту послуг найвища частка припадала на транспортні послуги — 56,1% і послуги з переробки матеріальних ресурсів — 12%, натомість у 2018 р. на друге місце вийшов експорт послуг ІКТ — 18,2% (рис. 8), які також характеризувалися найвищим (175%) темпом зростання експорту, тоді як частка транспортних послуг у структурі експорту скоротилася на 7 процентних пунктів (темп зростання склав 89,7%). Зміна структури експорту за період 2013—2018 рр. вказує на структурну трансформацію економіки, яка стала орієнтуватися на збільшення частки послуг з високою доданою вартістю та зростання їх конкурентоспроможності на світовому ринку. На жаль, послуги ІКТ залишаються єдиним експортоспроможним сектором серед послуг з високою доданою вартістю на ринку України, при цьому експорт послуг фінансових, страхових, роялті та інших послуг, пов'язаних з використанням інтелектуальної власності, культурних та рекреаційних ресурсів, за-

¹⁷ Обстеження інноваційної діяльності в економіці за період 2014—2016 років [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (дата звернення: 18.11.2020).

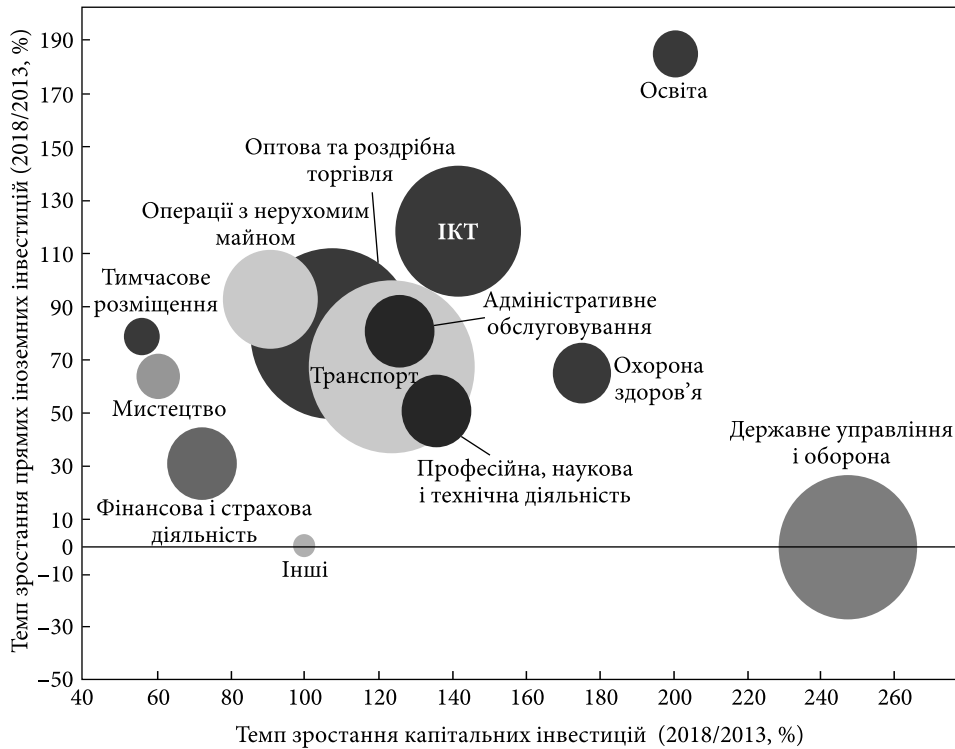

Рис. 9. Динаміка внутрішніх і зовнішніх інвестицій та їх привабливість за видами послуг в Україні

Джерело: побудовано авторами за: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Регіони України : стат. зб. 2014. — Ч. 2. — С. 131—137 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Регіони України : стат. зб. 2019. — Ч. 2. — С. 170—182 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

лишається мізерним (менш як 1% у загальній структурі експорту послуг у 2018 р.) та має негативну динаміку до подальшого скорочення.

Нарощення потенціалу сфери комерційних послуг потребує залучення додаткових як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових ресурсів. Перебіг сучасних політичних процесів переважно негативно впливає на інвестиційний клімат і міжнародну інвестиційну привабливість України та супроводжується низкою таких проблем, як: негативний міжнародний імідж країни; значні диспропорції регіонального і галузевого розвитку; застарілість інфраструктури; податкове навантаження; низький рівень захисту інвесторів та ефективності законодавства з питань корпоративного управління [20].

Для іноземних інвесторів більш привабливими є розвинуті сектори сфери послуг і галузі з потенційно високою доданою вартістю, які мають перспективи для подальшого інноваційно-технологічного розвитку. У 2018 р. найбільшу зацікавленість інвестори виявили до секторів торгівлі (16,6% від загального обсягу ПІІ в економіку України), операцій з нерухомим майном (12,9%), фінансової та страхової діяльності (11%); частки ж професійної, наукової та технічної діяльності та ІКТ майже вирівнялися (відповідно, 6,3 і 6,8%). Водночас, аналізуючи темпи зростання іноземних інвестицій, бачимо що в

усіх секторах, крім ІКТ (185%) і освіти (117%), відбулося значне скорочення обсягів інвестування (рис. 9). Тенденція до їх зниження зумовлена недовірою інвесторів, породженою низкою таких невирішених проблем, як: високий рівень корупції в країні, недовіра до судової системи, нестабільність національної валюти, монополізація ринків та військовий конфлікт тощо.

Водночас економіка в Україні в цілому і сфера послуг зокрема характеризуються високим рівнем тінізації, що негативно позначається на її соціально-економічному розвитку та міжнародному іміджі. За дослідженням міжнародної асоціації АССА¹⁸, рівень тінізації української економіки є досить високим (46% станом на 2020 р.) і продовжує зростати. Явище тінізації не тільки породжує низку проблем для держави, але й зменшує потенціал сфери послуг у контексті соціально-економічної віддачі. За оцінками Мінекономрозвитку України, у січні — березні 2020 р. рівень тіньової економіки становив 31% від обсягу офіційного ВВП, а у сфері послуг секторами з найвищим рівнем тінізації були транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність — 54% від обсягу ВДВ, операції з нерухомим майном — 41%, оптова і роздрібна торгівля — 36%¹⁹. Висока частка тінізації сфери послуг України, з одного боку, є явищем негативним, що несе глибокі деструктивні наслідки для соціально-економічної системи держави, проте, з іншого — вказує на наявний в Україні потенціал для нарощення потужностей у секторах сфери послуг, що здатні продукувати високу додану вартість, вивільнення якого потребує реалізації чіткої, логічної та послідовної державної політики.

Як бачимо, розвиток сфери послуг в Україні відбувається досить динамічно, найвищими темпами розвиваються сектори, які не потребують значних капіталовкладень і дають швидку віддачу (транспорт і торгівля), водночас вони також характеризуються високим потенціалом у контексті можливостей для соціально-економічної віддачі. Позитивним трендом, що свідчить про ефективний розвиток сфери послуг, став зростаючий темп розбудови креативних видів діяльності, які мають потенційно високу додану вартість і конкурентоспроможність (серед яких ІКТ, освіта, професійна та науково-технічна діяльність), що також стали найбільш привабливими для іноземних інвесторів.

ВИСНОВКИ

Формування пріоритетів сучасної політики детінізації та нарощення потенціалу сектору комерційних послуг у забезпеченні соціально-економічної віддачі в першу чергу має передбачати поступову відмову від патерналістських інструментів прямої підтримки окремих видів економічної діяльності

¹⁸ Association of Chartered Certified Accountants — міжнародна професійна бухгалтерська організація, що систематично здійснює вимірювання рівня тіньової економіки серед 28 країн світу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.accaglobal.com> (дата звернення: 11.10.2020).

¹⁹ Тенденції тіньової економіки в Україні у січні — березні 2020 року / Мінекономрозвитку України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 01.11.2020).

чи господарюючих суб'єктів, на протипагу використанню горизонтальних інструментів, дію яких спрямовано на формування ефективного середовища взаємодії між бізнесом, владою та суспільством для становлення конкурентного ринку послуг, адекватного внутрішнім і зовнішнім викликам. У секторі комерційних послуг важливо підтримати ті види економічної діяльності, які базуються на їх самоідентифікації та ключових конкурентних перевагах розвитку, мають зростаючу економічну та соціальну віддачу, а також стратегічну конкурентоспроможність, тобто принесуть максимальний соціально-економічний ефект для розвитку в майбутньому, а також забезпечать високу якість наданих послуг населенню.

Проведений аналіз ефективності використання потенціалу певної сфери комерційних послуг у забезпеченні соціально-економічного зростання регіону включав систему показників, які дозволили оцінити внесок комерційних послуг у створення суспільного блага, ефективність діяльності суб'єктів господарювання, інвестиційну привабливість, бюджетну ефективність, інноваційну активність і впровадження інноваційних технологій, зростання потенціалу (масштабності) та розширення ринків збуту певного сектору комерційних послуг. У подальшому даний методичний підхід буде апробований також на прикладі окремих секторів комерційних послуг не лише на національному, але й на регіональних рівнях.

Дослідження дало змогу визначити основні критерії та чинники забезпечення зростаючої віддачі сектору комерційних послуг. Ними, зокрема, є: економія від масштабу; інвестування в освіту та якість людського капіталу як бази для зростання продуктивності праці, розвитку інновацій, розширення інформаційних мереж з метою обміну інформацією; впровадження інноваційних технологій як чинника вищої віддачі на основі зниження граничних витрат; створення підтримуючих інститутів і розвиток менеджменту; мережеві ефекти; залежність від попереднього шляху розвитку; просторові особливості, де простір є джерелом зростаючої віддачі від масштабу і позитивних екстерналій у формі економії від агломерації та локалізації. Урахування цих критеріїв дасть змогу обґрунтовано підійти до формування векторів нарощення економічного потенціалу сектору комерційних послуг на національному рівні, що буде предметом наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економіка знань та її перспективи для України : наук. доповідь ; [В.М. Геєць, В.П. Александрова, Ю.М. Бажал, М.С. Данько, В.В. Дем'яненко] / Ін-т екон. і прогнозів. НАН України. — К., 2005. — 168 с.
2. Данилишин Б.М., Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства : моногр. — К. : ЗАТ «Нічлава», 2005. — 328 с.
3. Куценко В.І., Трілленберг Г.І. Менеджмент сфери послуг : моногр. — К. : РВПС України НАН України, 2007. — 459 с.
4. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку : кол. моногр. ; [за ред. Е.М. Лібанової] / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2016. — 328 с.
5. Kelmanson B., Kirabaeva K., Medina L., Mircheva B., Weiss J. Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options // IMF Working Papers. — 2019. —

- Dec. 13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/12/13/Explaining-the-Shadow-Economy-in-Europe-Size-Causes-and-Policy-Options-48821> (дата звернення: 20.11.2020).
6. *Hassan M., Schneider F.* Size and Development of the Shadow Economies of 157 Worldwide Countries: Updated and New Measures from 1999 to 2013 // *Journal of Global Economics*. — 2016. — Vol. 4. — Iss. 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.hilarispublisher.com/open-access/size-and-development-of-the-shadow-economies-of-157-worldwide-countries-updated-and-new-measures-from-1999-to-2013-2375-4389-1000218.pdf> (дата звернення: 20.12.2020).
 7. *Августин Р.* Пріоритети та механізми системної детінізації економіки України : дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.03. — Львів, 2018. — 480 с.
 8. *Васенко В.К.* Тіньова економіка України та шляхи її детінізації // *Вісник Черкаського університету*. — Сер. : Економічні науки. — 2016. — № 1. — С. 15—23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2016_1_5
 9. *Захарченко В.І.* Теоретико-методичні підходи до аналізу процесів тінізації української економіки // *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. — Сер. : Економічні науки. — 2019. — Вип. 53. — С. 97—107 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2019_53_14
 10. *Предборський В.* До питання про сутність тіньової економіки // *Підприємництво, господарство і право*. — 2004. — № 12. — С. 111—115.
 11. *Пічугіна Ю.В., Чорна А.В.* Специфіка функціонування тіньової економіки ЄС // *Глобальні та національні проблеми економіки*. — 2015. — № 5. — С. 71—74.
 12. *Пойта І.О.* Оцінка сучасного стану ринку послуг // *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. — Сер. : Економічні науки. — 2013. — № 1. — С. 306—308 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_1_73
 13. *Корчинська О.* Ринок освітніх послуг в Україні: економічні аспекти / *Ринок освітніх послуг: виклики сучасності : зб. матеріалів наук.-практ. конф. з міжнарод. участю (Київ, 11 червня 2019 р.)*. — К. : АПЦВТ, 2019. — С. 40—42 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tezy_Conf_11_06.pdf
 14. *Мельник М., Яремчук Р.* Соціально-економічна роль ІТ кластерів у розвитку міст / *Стале ендегенне зростання регіонів України в умовах децентралізації : моногр. / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» ; [ред. І.З. Сторонянська]*. — Львів, 2019. — 501 с. — С. 203—214.
 15. *Піжук О.І.* Основні тенденції розвитку сфери послуг країн з трансформаційною економікою // *Економічний вісник Національного гірничого університету*. — 2015. — № 1. — С. 44—51 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2015_1_7
 16. *Ходжаян А.Р.* Структурна характеристика розвитку економіки України // *Економічний вісник Національного гірничого університету*. — 2018. — № 4. — С. 71—83 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_4_9
 17. *Мальська М.* Економіка послуг: суть та управління // *Вісник Львівського університету*. — Сер. : Міжнародні відносини. — 2014. — Вип. 34. — С. 243—250 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2014_34_28
 18. *Матюха В.В., Яришко О.В., Кирилова Л.І., Ткаченко Є.Ю.* Аналіз фінансових результатів банківського сектору України // *Ефективна економіка*. — 2018. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/73.pdf
 19. *Майор О.В., Свелба Н.А.* Деякі особливості формування фінансово-кредитних інструментів інноваційного розвитку підприємств сфери послуг // *Науковий вісник НЛТУ України*. — 2018. — Т. 28. — № 4. — С. 92—96 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://nv.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1585>
 20. *Мордань Є.Ю., Білець А.С., Сердюк К.В.* Інвестиції в туристичну сферу України: сучасний стан, проблеми та перспективи // *Глобальні та національні проблеми економіки*. — 2017. — Вип. 19. — С. 410—414 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/81.pdf>

Стаття надійшла 01.02.2021

REFERENCES

1. Heyets V., Aleksandrova V., Bazhal Y., Danko M., Demianenko V. Knowledge Economy and its perspectives for Ukraine: scientific report. Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, Kyiv, 2005, 168 p. [in Ukrainian].
2. Danylyshyn B., Kutsenko V., Ostafiychuk Y. The sphere and services market in the frame of the social modification of society. Kyiv, ZAT Nichlava, 2005, 328 p. [in Ukrainian].
3. Kutsenko V., Trillenberg G. Management of the sphere of services. Kyiv, Council for Ukraine's Productive Forces Studies of the NAS of Ukraine, 2007, 459 p. [in Ukrainian].
4. Human development in Ukraine. Innovative types of employment and prospects for their development. E.M. Libanova (Ed.), M.V. Ptukha Institute for Demography and Social Studies, Kyiv, 2016, 328 p. [in Ukrainian].
5. Kelmanson B., Kirabaeva K., Medina L., Mircheva B., Weiss J. Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options. *IMF Working Papers*, December 13, 2019, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/12/13/Explaining-the-Shadow-Economy-in-Europe-Size-Causes-and-Policy-Options-48821> (accessed on: 20.11.2020).
6. Hassan M., Schneider F. Size and Development of the Shadow Economies of 157 Worldwide Countries: Updated and New Measures from 1999 to 2013. *Journal of Global Economics*, 2016, Vol. 4, Iss. 3, available at: <https://www.hilarispublisher.com/open-access/size-and-development-of-the-shadow-economies-of-157-worldwide-countries-updated-and-new-measures-from-1999-to-2013-2375-4389-1000218.pdf> (accessed on: 20.12.2020).
7. Augustin R. Priorities and mechanisms of systemic de-shadowing of Ukraine's economy. Lviv, 2018, 480 p. [in Ukrainian].
8. Vasenko V. Shadow economy of Ukraine and ways of its de-shadowing. *Bulletin of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky, Series: Economics*, 2016, No. 1, pp. 15-23, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2016_1_5 [in Ukrainian].
9. Zakharchenko V. Theoretical and methodological approaches to the analysis of the processes of shadowing of the Ukrainian economy. *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University, Series: Economic Sciences*, 2019, Iss. 53, pp. 97-107, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2019_53_14 [in Ukrainian].
10. Predborskyy V. Revisiting the nature of the shadow economy. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2004, No. 12, pp. 111-115 [in Ukrainian].
11. Pichuhina Yu., Chorna A. The specifics of the functioning of the EU shadow economy. *Global and national economic problems*, 2015, No. 5, pp. 71-74 [in Ukrainian].
12. Poita I. Assessment of the current state of the services market. *Bulletin Zhytomyr Engineering and Technological Institute, Series: Economic Sciences*, 2013, No. 1, pp. 306-308, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_1_73 [in Ukrainian].
13. Korchynska O. Educational services market in Ukraine: economic aspects. Educational services market: modern challenges. Kyiv, APSVT, 2019, pp. 40-42, available at: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tezy_Conf_11_06.pdf [in Ukrainian].
14. Melnyk M., Yaremchuk R. Socio-economic role of IT clusters in the city development. Sustainable endogenous growth of regions of Ukraine in terms of decentralization. I.Z. Storonyanska (Ed.), Lviv, Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine, 2019, pp. 203-214 [in Ukrainian].
15. Pizhuk O. The main trends in the development of services in countries with transformational economies. *Economic Bulletin of the National Mining University*, 2015, No. 1, pp. 44-51, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2015_1_7 [in Ukrainian].
16. Khodjayan A. Structural characteristics of economic development of Ukraine. *Economic Bulletin of the National Mining University*, 2018, No. 4, pp. 71-83, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_4_9 [in Ukrainian].
17. Malska M. Economics of services: essence and management. *Bulletin of Lviv University, Series: International Relations*, Lviv, Iss. 34, pp. 243-250, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/73.pdf [in Ukrainian].
18. Fatyuha V., Yarishko O., Kirilova L., Tkachenko E. Analysis of financial results of bank sector of Ukraine. *Efektivna ekonomika*, 2018, No. 3, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/73.pdf [in Ukrainian].

19. Major OV, Sveleba NA Some features of formation of financial and credit instruments of innovative development of enterprises in the service sector. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 2018, Vol. 28, No. 4, pp. 92-96, available at: <https://nv.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1585> [in Ukrainian].
20. Mordan E., Bilets A., Serdyuk K. Investments in the tourism sector of Ukraine: current status, problems and prospects. *Global and National Economic Problems*, 2017, Iss. 19, pp. 410-414, available at: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/81.pdf> [in Ukrainian].

Received on February 01, 2021

Mariana Melnyk, Dr. Sci. (Econ.), Professor,
Head of the Department of Spatial Development,
State Institution «Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine»,
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine
Nadia Synuira-Rostun, PhD in Economics,
Researcher of the Department of Spatial Development,
State Institution «Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine»,
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine

POTENTIAL OF THE COMMERCIAL SERVICES' SPHERE OF UKRAINE FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIO-ECONOMIC PROFIT

The service industry became one of the most influential attributes of the economy's competitive ability and material advancement. The services of the creative industry and information-communicative technologies, which increasingly consolidate the competitive advantages of the state at the international markets got a significant importance. The expansion of the shadow economy in the sphere of commercial services doesn't allow to use its potential effectively to support of socio-economic development of Ukraine.

The forms of economic activity in the sphere of commercial services, which has the increasing economic and social profit, and strategic competitive ability have been defined. Statistical analysis methods that helped to collect and analyze the main characteristic values of the service industry development in Ukraine, which allowed to define determinative structural-dynamic characteristics of its development were used for the analysis. The characteristics of the commercial services market development and functioning in Ukraine have been clarified. It's shown that there are disproportions in the service activities and turnover, amount of manpower employed, the proportion of services in the structure of gross added value, etc., inside the market. The dynamic development of the education and informational and computer science sectors, which are the most competitive and have the high prospects of increasing economic and social profit has been reviewed. It's noted that Ukraine needs to boost services in the structure of the gross added value in order to reach the global rate. It's defined that the tendencies of the service industry development in Ukraine are common to the countries with the transition economy. It's necessary to increase the prospects in the high-tech and creative spheres, which are competitive at the world markets and attractive for the foreign investors in order to reach the global rate of the service industry development. The effective economic development of the state needs support from the forms of economic activities in the sphere of commercial services, which have increasing socio-economic profit. The release of the available prospects of the commercial services sphere needs the organization of the modern unshadowing policy priorities and considering the main hallmarks and attributes of increasing profit support.

Keywords: *service industry; forms of economic activities; gross added value; competitive ability.*